

GACSÁLYI ANNA

Három Edo-kori kibyōshi fordítása és értelmezése

Csendom Andrea: *Kinkin szenszei álmától a jó és rossz lelkek küzdelméig* –
Három edői kibjōsi a XVIII. század végi Japánból
Budapest: Ráció Kiadó, 2021, 424 oldal

Csendom Andrea doktori disszertációjából készült monográfiáját *Kinkin szenszei álmától a jó és rossz lelkek küzdelméig* címmel adták ki a Pagoda és Krizantém sorozat részeként. A kötet az Edo-korban (Edo jidai 江戸時代, 1603–1868) különösen népszerű műfajt, a *kibyōshi*-t 黄表紙 mutatja be három fordításon, annak elemzésén, továbbá egy kísérőtanulmányon keresztül. A *kibyōshi* alapvetően egy olyan élcelődő irodalmi képeskönyv, amely a kortárs társadalmat, az akkori emberek tulajdonságait figurázta ki az edo-i humorra jellemző könnyű, csipkelődő stílusban. Elsődlegesen a városban élő felnőtt férfiak számára készítették ezeket a gunyoros műveket, témáját pedig a főváros mindennapjai és az ott zajló események ihlették. Ahogyan a lefordított írásokban is látható, gyakran foglalkoztak az örömnegyedekkel, az akkori öltözködéssel, a divattal, a kapzsisággal, és nem egyszer reflektáltak a politikai életre.

A kiadványban szereplő munkák a két legjelentősebb kibyōshi írótól, Koikawa Harumachi-tól (戀川春町, 1744–1789) és Santō Kyōdentől (山東京伝, 1761–1816) származnak, ezek először jelentek meg magyarul Csendom Andrea fordító és japán gondolkodástörténet-kutatónak köszönhetően. Fontos kiemelni, a kötet a fordítások mellett az eredeti illusztrációkat is tartalmazza, és felváltva olvasható a füzet lapjainak másolata, a magyar nyelvű átírat és az adott szövegrészlethez tartozó kiegészítés. Az egyes fejezetek végén egy olyan átfogó értelmezés is található, amely kontextusba helyezi az elbeszélést.

Az első fejezet Koikawa Harumachi *Kinkin sensei dicsőséges álma* (Kinkin sensei eiga no yume 金々先生栄華夢) című élclap kommentárral ellátott fordítását és annak értelmezését mutatja be. A szerző egy szegény falusi legény, Kanemuraya Kinbei kalandos álmán keresztül meséli el, hová vezet a nagyra-vágyás és a pénz gondatlan felhasználása. A történet elején Kinbei elhatározta, hogy a fővárosba megy szerencsét próbálni. Az utazástól elfáradva és megéhezve

betért egy üzletbe, ahol az ételre várva elaludt. Álmában az Izumiya-ház örökösévé tették, ennél fogva többé semmiből sem szenvedett hiányt, és Kinbei-ből Kinkin sensei, vagyis „Arany tanár úr” lett. Nemcsak életmódjában, de küllemében és viselkedésében is megváltozott: az idő múlásával egyre felelőtlenebbül bánt a pénzével, a gazdagságával, és szinte minden percét kurtizánokkal töltötte. Ennek eredményeképpen elüldözték a gazdag kereskedőházból, és az utcára került. Kinbei álmából felébredve újra a megurō-i cukrászdában találta magát, a történetektől megvilágosodva pedig úgy döntött, visszatér a falujába.

Az 1775-ben megjelent *Kinkin sensei dicsőséges álma* újító műnek számított, hiszen mind szövegében, mind illusztrációiban erősen eltért a korábbi képeskönyvektől. Egyfelől egy klasszikus műveltséget feltételező, nehezebben értelmezhető bevezetővel nyit, ez addig nem volt megszokott. Másfelől, tartalmát tekintve nem múltbéli korokat elevenít fel, hanem az akkori társadalomra reflektál. Emellett a már korábban is népszerű keretes szerkezetű álmotívumot modern nyelvhasználattal ötvözte: az ábrázolt karakterek nyelvezetére korszerű, divatos szóhasználat jellemző, amely többletjelentéssel rendelkezik, és ezáltal az író több szálon is kapcsolódhatott a célközönségéhez. Az illusztrációk szempontjából kiemelendő, hogy a korábbiakkal ellentétben a rajzok sokkal valóságosabbak és aprólékosabbak lettek, hiszen a szöveg megértését segítették elő, és a szerepük már nem korlátozódott pusztán az adott kor felidézésére. A szóhasználathoz hasonlóan a résztvevők ruházatából és hajviseletéből is megállapítható az elbeszélés ideje, valamint az egyének társadalmi háttere. Ezen felül a képeken feltűnő motívumok (havas fák, mochi-készítés) a hangulat megteremtéséhez és a közvetített élethelyzet mélyebb megismeréséhez is hozzájárultak.

A kötet második fejezetében Koikawa Harumachi másik írása, *A kakadu visszafordítása, avagy a bölcseletek és a hadászat két útja* (Ōmugaeshi bunbu futamichi 鸚鵡返文武二道) olvasható. Az utalásokkal és a szimbólumokkal átszőtt kibyōshi kritikusan szemléli az edo-i társadalmat, illetve a Kansei-reformok (Kansei no kaikaku 寛政の改革, 1787–1793) idején hozott rendeleteket. A történet a nagy béke következtében kialakult helyzettel nyit: rég nem volt már háború, és a jólét hatására az emberek szórták a pénzt, és értelmetlenül költekeztek. A tényleges irányítás az újonnan kinevezett Kan miniszter kezébe került, aki úgy vélte, igencsak régóta tart a béke, ezért újra taníttatni kell a hadászatot. Kinevezett egy-egy személyt a kardvívás, az íjászat és a lovaglás oktatására. Mind a három lecke komikus és parodisztikus előadásba fordult át: a kardvívók esetlenül mozogtak, a nyilazók emberi céltáblákat használtak, a lovaglásnál pedig egymást fogták be hátasként. A hadászati rendelet az összes térségben divatossá vált, ez pedig zűrzavarhoz és káoszhoz vezetett. Végül a fejtelenség megoldása érdekében a harcművészetekkel együtt elrendelték a böl-

cselet és a tudományok oktatását is. Kan miniszter a régi klasszikusok helyett saját művét, *A beō szavait* tette meg az tanítás alapjának. Az intézkedéseknek köszönhetően mindenki elkezdett iskolába járni, és Kan uraság könyve ország-szerte elterjedt.

A komplex elbeszélésen keresztül Harumachi a teljes lakosságot kinevettette, továbbá a hadi tudományok művelését, a műveltséget és a túlzó finomkodást is kifigurázta. Emellett gunyoros soraival a megszorító rendelkezésekből fakadó problémákra is reflektált. A korábbi elképzelésekkel ellentétben Csendom Andrea rávilágított olyan összefüggésekre, amelyek egészen új értelmezést adnak a kibyōshi üzenetének. Az eddigiekkel szemben – miszerint a mű magát Matsudaira Sadanobu (松平定信, 1758–1829) Edo-korban élt főminiszter intézkedéseit és a Kansei-reformokat gúnyolta ki – történelmi forrásokkal alátámasztva arra a következtetésre jutott, hogy a paródia tárgya nem személyesen Sadanobu, hanem a reformokat és az ő írásait alig értő magas státuszú vezetők. Harumachi a politikai rendszeren túl általánosan minden létezőt kifigurázott annak vagyoni háttérétől vagy státuszától függetlenül. Ebből kifolyólag pártatlan maradt a kérdésben, és egyik politikai nézet oldalán sem foglalt állást. Koikawa Harumachi munkásságáról alapvetően elmondható, hogy humoros történetei egyszerre szórakoztatnak, és keresnek megoldásokat komoly társadalmi problémákra. Az illusztrált jelenetek egyfajta rejtvényként, etoki-ként 絵解き szolgálnak, mivel az olvasókra van bízva ezek felfejtése és értelmezése saját tapasztalataik mentén.

A harmadik fejezet az utolsó fordítást, Santō Kyōden *A szív tanításainak festett sorait* (Shingaku hayasomegusa 心學早染草) tartalmazza. A mese-szerű elbeszélés az emberi lélek kettősségéről szól komikus és tanító jellegű formában. Főszereplője egy kereskedőház fiatal ura, Ritarō, akit Tentei, a tiszteletre méltó istenség áldott meg születésekor. A zendamashii, vagyis a jó lélek támogatásával Rintarō gyerekkorától fogva tehetséges és jólnevelt volt, felnőve pedig tiszteletre méltó életet élt. A rossz lelkek, az akudamasii-k egy óvatlan pillanatban átvették felette az irányítást, és bár a fiú próbált ellenállni, Yoshivara-ban, az örömnegyedben kötött ki, és egy kurtizánnal töltötte az éjszakát. Idővel a rossz lelkek teljesen megszállták testét, ennek köszönhetően Rintarō egyre mélyebbre került, lezüllött, és szinte minden pénzét kurtizánokra, szerencsejátékokra és italtra költötte. Végül családja is kitagadta, így földönfutóvá vált, és rákényszerült a lopásra. Egy jóakarátú nagymesternek, Dōri sensei-nek a segítségével azonban sikerült újra megtalálnia a helyes utat, és vétkeit megbánva visszatérhetett családjához.

Az 1790-ben kiadott *A szív tanításainak festett sorai* című élclap a műfajra kevésbé jellemző módon humoros tanmeseként hívja fel a figyelmet természetünk jó és rossz voltára. Az újszerű megközelítésben a szerző nem magát a taní-

tást, hanem a téves utat követő jellemet gúnyolja ki a megszemélyesített lelkek illusztrációjával. A mű érdekességei közé tartozik, hogy sokszor utal színházi darabokat kísérő hangeffektusokra és zeneszámokra, ezzel intenzívebb és több-rétű olvasási élményt biztosít.

A lefordított művek után Csendom Andrea egy olyan részletgazdag tanulmányt is közöl, amely sokoldalúan mutatja be a kibyōshi történelmi vonatkozásait, illetve helyét az edo-i kultúrában. Az első felében megismerhető a képeskönyvek eredete, fejlődésének körülményei és a műfaj keletkezéséhez vezető út. A tanulmányból jól kirajzolódik, hogyan hatottak az irodalomra a korszakban végbemenő átalakulások és események, és ennek következtében hogyan változott a könyvek tartalma és stílusa. Általánosan az edo-i kultúráról és annak vetületeiről is szó esik, kezdve a korabeli kikapcsolódási lehetőségekkel, az örömnegyedek helyzetével vagy az edokko öntudattal, vagyis a tōsgyökeres, Edo-ban születettek öntudatával. A következő fejezet áttekintést nyújt a történelmi és társadalmi háttérről nagy hangsúlyt fektetve a Tanumakorszakra (Tanuma jidai 田沼時代, 1767–1786) és a Kansei-reformok korára (1787–1792). Ezután a hitéletről, valamint az oktatás akkori állapotáról is olvashatunk, ennek birtokában jobban meg lehet érteni a történetek burkolt utalásait, szimbólumait vagy a karakterek jellemvonásait. Végezetül az utolsó fejezet a fordításról és a magyar nyelvre való átültetés nehézségeiről számol be, amelyet különféle szempontokra oszt, és konkrét példákon keresztül illusztrálja a folyamatokat. Összességében a tanulmány könnyed és informatív módon ismerteti a kibyōshi-t, illetve a műfaj és az edo-i kultúra kapcsolatát.

A kiadvány utolsó fejezete Buda Attila, a kötet szerkesztőjének munkájával zárul a Meiji-kor (Meiji jidai 明治時代, 1868–1912) előtti japán irodalom magyar fordításairól. Csendom Andrea írását kiegészítve átfogó képet ad a korabeli fordítási viszonyokról, a közvetítő nyelvek szerepéről és a Japán iránti érdeklődés kialakulásáról. Továbbá a XVIII. századtól napjainkig korokra bontva bemutatja az adott időszak módszereit és a legfőbb magyar írók eredményeit.

A *Kinkin szenszei álmától a jó és rossz lelkek küzdelméig* című kötet hiánypótló gyűjtemény az irodalomtudomány és a japanológia terén egyaránt. A kiválasztott műveket precíz alapossggal elemzi, emellett átgondoltan és logikusan fűzi össze az egyes részeket. A kibyōshi Európában eddig csupán angol és német nyelven jelent meg, ezért a magyar nyelvű változat nem csak Magyarországot tekintve meghatározó. A könyv bárki számára érdekes lehet, aki érdeklődik a japán irodalom iránt, hiszen a szöveg közérthető, és magyarázatokkal egészül ki. A fordításokon és a kísérőtanulmányon keresztül az olvasó mélyebben megismerkedhet az Edo-kori irodalom egyik sajátos műfajával.